

bakk.
jøpte
årds-
etter-
en og

a har

Hans
etter-

rike
er fra
levd
el av
er her
å de
når
årds-
talt.

SETTER OG SETERSTELL I RÆLINGEN

Av Asbjørn Dørumsgard.

Seterbruket i landet er 4000 år gammalt.

Seterbruket i landet vårt er gammalt. Det tok ikke bare til, men nådde også ei stor utvikling alt i den forhistoriske tida. Dette går fram av de gamle lovene og av ei rekke oldfunn.

Den kjente greske oppdageren Pytheás gjorde omkring året 330 før Kristus reiser i Vest- og Nord-Europa. Han har i en tapt beretning fortalt om et folk i Thule at de om våren dreiv buskapen sin opp på fjellbeitene hele sommeren igjennom. Alle de kildene en har om Thule synes å passe på Norge.

Adam von Bremen skrev om seterbruket i de nordiske landa alt i 1070-åra.

De gamle lovene våre har mange regler for seterbruket. De fins i Frostatingsboka og Gulatingsboka (11.—13. århundre), i Magnus Lagabøters landslov (1276), i Kristian den fjerdes lovbok (1604) og i Kristian den femtes lovbok (1679—1685). At seterbruket alt da var gammalt i landet vårt går fram av denne setningen i Gulatingsloven: «Til sæter skal holdes den rette drift, som af alders tid haver været.»

Disse lovene gjelder anlegg av setrer og bruken av dem, om seterveger, erstatning for å brenne annenmanns seter, flytting av setrer, om tiden for seteroppholdet og andre ting.

Fedrene våre dreiv sikkert både med åkerbruk og buskap i lang tid før de tok til med det egentlige seterbruket. De eldste oldfunna i landet, som tyder på seterbruk, skriver seg fra det yngste avsnittet av steinalderen eller fra bronsealderen, nær 2000 år før Kristus.

Det er grunn til å tru at trangen til mer beite og mer før til buskapen var det som gjorde at seterbruken blei til. Etter hvert som det blei flere og flere gardsbruk og økt fehold i grenda eller bygda, måtte en se seg om etter mer beite.

Seterbruken tok da fra først av til i heimemarka og strakte seg etter hvert lenger unna garden.

Svartedauen 1349 og følgende år reiv bort fra en tredjedel til halvparten av folkemengden. Tusenvis garder blei lagt øde. Folketallet holdt seg på et lavmål de neste 200 åra. Folk slo seg til midt i bygdene ved kirker og ferdsselsveger. De dårlige garda blei forlatt og tatt til slåtteland, heimehamn og setrer. Setrene i skauen blei lagt ned så lenge.

Husdyrholdet etter Svartedauen gikk ned til det halve. Nesten to tredjeparter av heimene blei lagt øde, husa råtna ned, og jorda grodde igjen med skau.

Det er uvisst når seterbruken tok seg opp igjen. Det blei gjort ettersom jorda blei mer utnyytta. En må tru at de gamle setrene var i bruk igjen i 16—1700-åra.

Setrer og seternamn.

«En norsk seter er en mer eller mindre ryddet og gjerne noe primitivt bebygd plass i fjerntliggende beitemark, — til fjells eller til skogs. Seteren hører alltid til en gard i bygda. Den tjener til nattopp hold for buskapen på garden, når den er der på beite om sommeren, og til oppholdssted og arbeidssted for dem som steller buskapen og behandler mjølka» (Kristian Østberg).

Rent språklig sett tyder ordet seter sitting, sete, bosted, tilholdssted. Ivar Aasen sier at det er «en afsidesliggende Græsgang med en sommerhytte, hvori koernes mælk bliver tilberedt til Hjembringelse».

Stol og sel er de eldste norske namna på seterbruken, men her på flatbygdene har det nok helst hett seter, i hvert fall i nyere tid.

I Rælingen er det seternamnet som er brukt. Gamle folk kan ikke mins noe annet.

Med seter menes da hele seteranlegget: beboelseshus med arbeidsrom og mjølkebu, seterfjøset og plassen omkring som

kaltes setervollen el
åpne arealet kring
vangen skal også v

Namnet vang,
ordet *vangr*, åpen p
eller mellom golde
definerer Aasen so
kring seterhusa.

Ordet seter er e
være. I Snorre er a

I Rælingen er m
setra, Årnessetra o
Valdressetra som
Trøllvangen, som s
Valdressetra skal l
skal ha eid garden
trøll som er ræling
en mann som het
det er vel mer tv

Det er enkelte
etter Svartedauen.
Narvestad, Søgarn
heter den eine ga
plassene Løkka (I
Søstua Nes. Alle
kan gjelde garda

I Enebakk er
blei for lang tid s
Strøm i Rælingen
etter de folka som
stedet er framleis
det er omgjort ti
seter som holdt o

Det er 49 000
I Akershus fylke
en om over 16 000
tredjepart av alle
få setrer i drift (I
det annerledes. I

er fôr
Etter
old i
rakte
ljedel
øde.
k slo
årlige
etrer.
alve.
råtna
blei
amle
erne
– til
gda.
n er
sted
tian
ted,
ræs-
redt
men
fall
folk
med
som

kaltes setervollen eller seterløkka. Denne var gjerdet inn. Det åpne arealet kring husa kaltes setervangen. Innvangen og utvangen skal også være brukt på Romerike.

Namnet vang, setervang, kommer av det gammelnorske ordet *vandr*, åpen plass, engslette, grasplen, grønning i en skau eller mellom golde marker (Ivar Aasen). Samnamnet setervang definerer Aasen som «Melkeplads på en sæter» — åpen plass kring seterhusa.

Ordet seter er eldgammalt, langt eldre enn de eldste lovene våre. I Snorre er alle de tre seternamna nemnt.

I Rælingen er namnet på setrene knytta til garden, Tveitersetra, Årnessetra osv. Bare i to tilfelle kjenner en andre namn, Valdressetra som var seter for Ner-Åmot, og Trøllsetra eller Trøllvangen, som skal ha vært seter for plassen Tveiterhagen. Valdressetra skal ha namnet sitt etter en valdris som engang skal ha eid garden. Trøllsetra kommer nok av ordet troll eller trøll som er rælingsmålet. Somme sier namnet skal komme av en mann som het Truls (Trøll) som bodde i Tveiterhagen, men det er vel mer tvilsomt.

Det er enkelte garder i Rælingen som kan ha vært setrer etter Svartedauen. Det har vært ødegarder — øgarer — under Narvestad, Søgarn Fjerdingby og Ner-Åmot. Under Øvre Åmot heter den eine garden ennå Øgarn Åmot. Dessuten har en plassene Løkka (Lykja) under Tomter og Dokkebråtan under Søstua Nes. Alle disse stedene kan ha vært setrer. Det samme kan gjelde garda Rud og Torgenholtet (Tørje).

I Enebakk er det ei seter som har hett Holloppsetra. Husa blei for lang tid siden flyttet til Linnebekkdalen under Store Strøm i Rælingen, bedre kjent av det daglige namn Skjerva etter de folka som har bodd der, men det offisielle namnet på stedet er framleis Holloppsetra eller rettere Holtoppsetra som det er omgjort til. Holl-opp-setra er et humoristisk namn, ei seter som holdt opp, var ute av bruk.

Det er 49 000 seternamn i landet, derav 27 578 austafjells. I Akershus fylke er det 610 seternamn. Fra hele landet vet en om over 16 000 namn på setrer som er lagt ned eller en tredjepart av alle setrer. Her på Romerike er det nå bare noen få setrer i drift (Hurdal og Eidsvoll). Så seint som i 1907 var det annerledes. Etter statistikken var det dette år i Akershus

fylke 947 mjølkekuer på de setrer som da var i drift, i alt 350. Hertil kommer 163 hester, 752 okser og ungfe og 920 sauher.

I hele landet var det samme året på 44 239 setrer 186 987 mjølkekuer, 17 050 hester, 87 920 okser og ungfe, 367 805 sauher og 142 319 geiter.

En skjelner i hovedsaka mellom to slags setrer: skauseter og fjellseter.

På flatbygdene her på Østlandet blir det til vanlig bare tale om skausetrer. Der disse setrene har ligget, har beitet vært skaubeite med atskillig myrbeite.

I fjellbygdene kan en gard ha hatt opptil 4 setrer. En skiller der mellom heimeseter og langseter. Der har en da hatt både vårseter, sommerseter og høstseter.

Her i Rælingen må det antas at en gard i alminnelighet bare har hatt en seter, i hvert fall ei god tid før setrene blei lagt ned. Men i eldre tid var det nok slik på en del garder, at de hadde heimesetrer. Heimeseter er for Rælingens vedkommende omtalt i tingboka for om lag 1670. Namnet Langseter eller Skauseter kan da være brukt om de andre setrene. Namna Heimeskau (Himskau) og Seterskau kan en da også ha hatt.

I skaubygdene var det vanlig at en hadde seter i annen manns skau. Her i Rælingen kjenner en flere slike tilfelle. Det er Tomtersetra som låg i Nordbyskauen, Jaersetra som låg i Tveiterskauen og Hektnersetra og Skovholtsetra som låg i Ramstadskauen, Trøllsetra eller Trøllvangen, som plassen Tveiterhagen skal ha hatt, låg i skauen til Søgarn Tveiter.

Dette med seter i annen manns skau har flere steder ført til rettsaker. Fra Rælingen kjenner en ikke til slike forhold.

Ved høyesterettsdom av 17. mars 1922 er det godkjent at gard som hadde seter i annen manns skau i alminnelighet hadde eiendomsrett til denne og såleis også kan åvirke det tømmeret som fins på området.

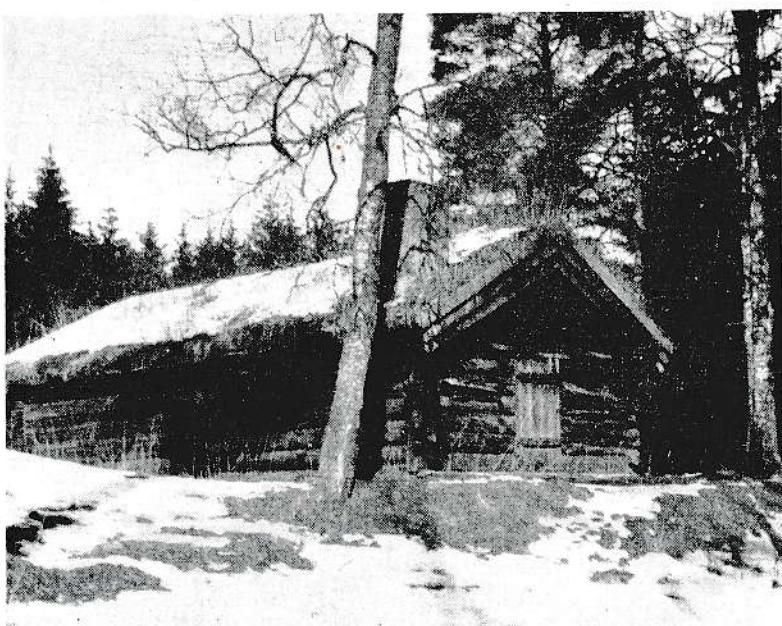
En høyesterettsdom i Norsk Retstidende 1897 slår fast at unnlatelsen av å bruke setra ikke betyr en endelig oppgivelse av seterdriften.

En høyesterettsdom i Norsk Retstidende 1906 kom til samme resultat. Her fantes intet tinglyst dokument om seterretten. Spora etter at retten hadde vært utøvd, var her fullstendig utslettet.

Seterhus f

Byggemåten
styret på husa
gangen skulle he
Det blei brukt
var lafta. Det blei
åsen. Det blei
gran. Til takte
kløvd av rettkl
i tre kvart leng
de slo på med
tomme. Breddet
med passe mell

Seterhus fra Laumb i Nannestad på Gamle Hvam i Nes.

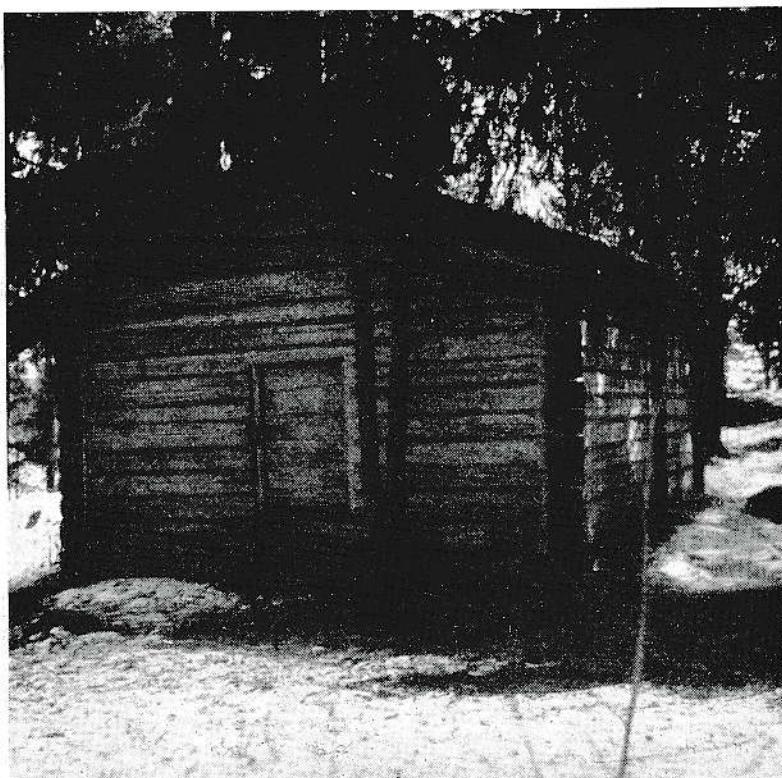
Seterhusa.

Byggemåten var primitiv og husa små. Storleiken og utstyret på husa rettet seg noe etter størrelsen på garden. Inngangen skulle helst ligge mot sør. Husa var bygd av tømmer. Det blei brukt som det var med sin naturlige runding. Husa var lafta. Det blei brukt åsetak. Den øverste ås kaltes mønssåsen. Det blei brukt grovt gran- eller furutømmer, helst fjellgran. Til taktekke bruktes torv, seinere trespon. Sponen blei kløvd av rettkløyvd, tettvokset gran. De kappa stokkene opp i tre kvart lengder og kløyvde dem opp til spon med ei bille som de slo på med ei treklubbe. Den beste sponen var den på 5/4 tomme. Bredden var 7—8 tommer. Husa sto på laftesteiner med passe mellomrom. Under Eldhuset eller Strusset var det

gjerne hel mur av gråstein. Gulvet i eldrommet var av stampa jord, jordgulv. I mjølkebua var det alltid tregulv. De laga gulva på den måten at de kløyvde tømmeret med øks og trekiler på byggestedet. Døra hadde høy terskel med liten døråpning.

Det var to rom i setra, et rom med ildsted og seng. Her var det arbeidsrom og soverom. Det kaltes helst Strusset, Støreset eller Størhuset, av gammalnorsk *Steikarhus*. Opprinnelig var det bare et rom til bolig og arbeidssted og for oppbevaring av smør og ost. Rommet kaltes også Eldhuset og Framrommet.

Det andre rommet het Bua eller Mjølkebua. Den skulle ligge mot nord. Det var et lite avlangt rom med mange hyller som gjerne var laga av rafter festa i fugene i tømmerveggen. Her sto trekar med smør og ost.

Seterhus fra Funni i Nes på Gamle Hvam.

Innredningene
var det ikke vin
for. Seinere fik
på veggen.

Strusset hadde
gulvet. Eller d
stedet. All kok

Til vern mot
døra. Seterniss

Til ystinga i
heim om høster
var laga av bon
var det festa en
Grytene sto ell

Senga var g
uppe på vegge
kalles brisk. O
benk langs veg

Under vind
i et hjørne. Ov
jentene hadde
som en brukte

Seterfjøset
slags takteknin
gjennom døra
var gjødselglug
Gjødsla blei en
få godt beite.

Kuene bant
av med tynne
og med sveg se
vicklaver som
bjelleklaver av

Plassen for
også kutrå.

Løkka på s
grantrær og s
bruse.

Innredningen og utstyret var enkelt og billig. Fra først av var det ikke vinduer i husa, men små glugger med skyveluker for. Seinere fikk en et eneste lite vindu med små ruter midt på veggen.

Strusset hadde skorstein. Det var gjerne en flat mur ved gulvet. Eller det var peis som også blei kalt muren eller ildstedet. All koking foregikk her.

Til vern mot troll og hekser var det lagt jern over og under døra. Seternissen var alltid snill.

Til ystinga blei brukt store malmgryter. Disse blei tatt med heim om høsten. Gryta hang i ei treskore (skore av tre). Den var laga av bord med hakk i som ei alminnelig skore. Nederst var det festa en 6 à 8 tommer lang jernkrok til å henge gryta i. Grytene sto ellers nær muren og lengst borte fra senga.

Senga var gjerne en bordlem som var spikra fast et stykke oppe på veggen og med et par bein ved ytterkanten. Dette kalles brisk. Ofte kunne denne sengebrisken være en tømra benk langs veggen. Under senga var det vedplass.

Under vinduet sto det gjerne en krakk, og bordet sto helst i et hjørne. Over døra til mjølkebua var det ei hylle, der setertentene hadde kopper og talerkener og andre ting. De møblene som en brukte på setra var gjerne gjort på stedet.

Seterfjøset var også lafta av rundtømmer og hadde samme slags taktekning. Det var intet vindu i fjøset. Lyset kom inn gjennom døra og gjødselgluggen. Men det var ikke alltid det var gjødselglugge. Da kasta de gjødsla gjennom døråpningen. Gjødsla blei enten kjørt heim eller strødd på setervollen for å få godt beite.

Kuene bandt en i to rekker langs langvegga. Båsa var delt av med tynne granrayer lagt opp mellom to staurer i hver ende og med svev som på en skigard. Til bindsel for dyra brukte de vieklaver som var festet om veggstokka. Det blei også lagd bjelleklaver av vie.

Plassen foran fjøset kaltes tråkka eller kutråkka eller kanskje også kutrå.

Løkka på setervangen var gjerda inn med skigard av kløyvde grantrær og staur bundet sammen av svev lagd av gran eller bruse.

Seterstellet.

I seterstellet var redskapen en nødvendig ting. Med den skulle en stelle mjølka og laga produktene. Det gjaldt derfor å ha det en skulle bruke og få lagd ny redskap når noe gikk sund,

Det var primitive greier, særlig når en sammenlikner det som blei brukt i den tida med det en har nå.

Mjølkekøllene var sjølsagt av tre. Den ene staven var lengre enn de andre med et hull — øre — i øvre enden. Det var handtaket. Når køllene var fulle, tömte de mjølka i trebøtter med viehandtak eller handtak av jern, så det blei lett å bera mjølka inn. Denne mjølkekølla var av samme slag som den en kalla amberen, men *den* var videre og større og tok 18—20 liter. Den blei brukt til sørpe.

Når jura på kuene blei såre, smørte de dem med ister som de hadde med seg fra bygda. Dette brukte de for å spare på fløten.

Mjølke gjorde de tre ganger i døgnet med 8 timers mellomrom. Det var da å være oppe klokka 3 om morgen. Ei regle fra Nes på Romerike sier: «Klokka tre ska kua ta båsen, for da stikker sola i åsen.»

Etter mjølkinga fulgte gjeteren eller den ene av seterjentene kuene omkring i skauen. Men først fikk kuene salt. Det fikk de på en stor stein, saltsteinen, på setervangen. Gjeteren hadde også en saltpose med seg. Den hang i ei stropp over aksla. Av og til fikk dyra ei klype salt for å holde seg til gjeteren, så de ikke la seg borte om natta. Gjeteren måtte også passe på når kuene skjena ved altfor stor plage av brems, klegg og fluer.

Kuene var ute på beitet til klokka 11. Da blei de drevet til setervangen for å mjølkes. Kveldsmjølkinga var klokka 7 om kvelden.

Mjølka blei etter hvert silt bort i store trau eller treboller av bjørk. De største kunne være på en 7—8 liter.

Noe blei også satt bort til tjukkmjølk. Den blei silt i små treringer som kaltes bonker.

For å få mye fløte på mjølka kokte de neslelåg til kuene.

Kuene hadde også økter, det vil si at de hvilte seg av og til. De lå da og jorta, tygde drøv, på et hvilested. Dette stedet kaltes økterplassen.

Gjeteren hadde
orebark. En ska
av og rullet den s
en meter lange.

Petter Engel
telle av mor si,
på Skovholt eng
Stuten før ille ti
blåse i lur. Slik

Luren kunne
skremme udyr
kunne en også h
blei også nytta.

Lokking var
før kuene kom
som dette er h
fra seterlivet i g

Kubå
Å ne
Den

En annen lo

Kosy
Kom

I Rælingen
bare mjølkeset
blei det kjinna

Etter det ga
båret ned til g
Otto Thoresen
fortalte at han
Han kunne da

Det var me
mennene under
inn til Nessetra
Var det mye a
Resten av

Gjeteren hadde lur med seg. Til vanlig var denne lagd av orebark. En skar strimer i barken med kniv, flekket barken av og rullet den sammen til en lur. Disse kunne være på opptil en meter lange.

Petter Engebretsen Tveter (1865—1952) har hørt fortelle av mor si, som sjøl hadde vært seterjente, at en stut på Skovholt engang blei overfalt av en bjønn ved Djupdalen. Stuten før ille til. De fikk til slutt skremt bjønn bort ved å blåse i lur. Slike lurer lagde de av orebark i sevjetida.

Luren kunne såleis være nyttig til litt av hvert — til å skremme udry med og til å holde dyra sammen. Av lurlåten kunne en også høre hvor langt bølingen var fra setra. Hauking blei også nyttig.

Lokking var noe som hørte seterjentene til. Når det drygde før kuene kom heim, var det å ta til med lokking. Et vers som dette er hørt i Rælingen og er kan hende noe som er att fra seterlivet i gamle dager:

Kubåne, kubåne! Det kommer en jeger og tar deg.
Å nei da, å nei da!
Den jegern han tar ette meg da.

En annen lokk fra Rælingen er denne:

Kosyta, kosyta, kosyta!
Kom nå kua mi!

I Rælingen var det, i hvert fall i seinere tid, for det meste bare mjølkesetrer. De bar delvis mjølka ned til bygda og delvis blei det kjinna smør og ysta ost.

Etter det gamle folk har fortalt blei mårāmjølka henta og båret ned til garden. Den andre avdråtten bar de også ned. Otto Thoresen Skovholt, som var født 1849 og døde 1927, fortalte at han som ganske ung var med og bar avdråtten ned. Han kunne da ikke ha vært mer enn i konfirmasjonsalderen.

Det var mest karfolk som bar mjølka ned. En av husmennene under Nes, Laurits Dokkebråtå, gikk hver morgen inn til Nessetra etter mjølka. Det var jobben hans før frokost. Var det mye avdrått, brukte de kløv.

Resten av mjølka blei på setra.

Av fløten blei det kjinna smør, og av surmjølka, som også kaltes skyr, blei det ysta ost, helst pultost eller knaost som den også blei kalt. Kjinnemjølka drakk de på setra eller de brukte den til myssmør og myssmørvelling. Av mysua kokte de prim. Noe blei solgt og noe brukt til pålegg eller til surprimvelling eller løst opp i vann til tørstedrikk.

Smøret og pultosten blei solgt til byen.

Til kjinning brukte de vanlig trekjinne med stav. Smøret blei elta i et av de store tretrauene og så stampa i en trebutt.

Seterproduktene blei alltid regnet som bedre enn gardsproduktene. Skulle de ha rømmegraut nede på garden, henta de alltid rømme fra setra.

Vass-selen var et nyttig redskap på setra. Den brukte de når avdråtten blei båret ned og til vassbæring som det var mye av.

Det bruktes mye vann til reinhold både av hus og redskap. I gamle dager kokte de bruselåg til reingjøringa. De kokte også lut og såpe av aske. Siden blei det såpe og soda til vask. Når avdråtten var levert, var det hovedreingjøring av koppen og kar. Skrubber lagde de av gran- eller bjørkekivist.

Seterlivet var ikke bare romantikk. Det var å arbeide seint og tidlig. Stelle dyra, mjølke, gjøra reint i fjøset, finne nesle til lågen og koke den og følge dyra i marka. Det var alt reinholdet inne av hus og kjørel, kjinning og ysting og vasking av tøy. Og blei det ei ledig stund var det saktens å henge over bønningen, spinne og sy, ja det var kanskje også dem som hadde vev på setra. Å nei, en var ikke arbeidslaus!

Setertid og seterliv.

Seterbruks spilte ei stor rolle i eldre tid. Aldri er havnegangene i skau og på fjell blitt nytta ut så godt som da seterbruks var på det høgeste. Ved å ha seter kunne en i sommermånedene ta vare på alt føret heime til vinterbruk. En slapp å ha dyra gnagendes innpå seg.

Setertida var mellom Jonsok (24. juni) og Mikkelsmess (29. september). Det het gjerne at setermånedan var 12 uker. Vanlig reiste en først i juni eller før Jonsok. Det berodde sjølsagt mye på hvordan våren var. De reiste så snart beitene

blei gode. Heimo tok til å flyge et kuene bli sky, og

Før seterreisa slag. Kona på g

Etter at en l
det med. Så var
til og dertil fena

For å venne l
i heimeskauen.

Det vanlige
mjølkekjyr skulle

Kalva måtte
og kveld fikk de

Husmennene
en særskilt avtal
fjøs er det lite

Før avreisa g
setra. De la da
skulle slå seg til

Så satte ferd
jaga på. Kalva
til bygda igjen

De kjørte f
på vogn. Men l
siden brukte de
som var spent

Hovedvegen
stadsjøen og Sk
setrer. Fra Ran
meter. Med kl
times tid. Men
tid å komme i

Setra skulle
Hensynet til s
Men her i Ræli
gjemt. En kan
tid kalt Ihles
skulle ligge hø

også som er de tokte sur- blei gode. Heimover drog de når høstregnet satte inn og kuene tok til å flyge etter soppen. Blei de for lenge på setra, kunne kuene bli sky, og det var fare for å miste noen av dem.

Før seterreisa var det mye arbeid med utrustning av ymse slag. Kona på garden hadde ansvaret for at intet blei glemt.

Etter at en hadde tatt til å bruke poteter, måtte en ha det med. Så var det mjøl og sugel. Minst ei spekeskinke måtte til og dertil fenalår av sau og mye annet.

For å venne kuene til å gå på beite blei de gjett noen dager i heimeskauen. «Dyra skulle trå seg tell,» som de sa.

Det vanlige var at alle dyra med unntak av ei eller to mjølkekjyr skulle til seters. Disse kuene kalte de himkjyr.

Kalva måtte være så store at de kunne nytte beitet. Morgen og kveld fikk de mysu. Noen hadde også griser med til setra.

Husmennene sendte også dyra sine dit. De hadde vel da en særskilt avtale om dette med husbonden sin. Men særskilte fjøs er det lite trulig de hadde på setra.

Før avreisa gikk noen foran buskapen for å gjøre i stand på setra. De la da gjerne ei klype salt i hver bås for at buskapen skulle slå seg til ro.

Så satte ferda seg i gang. Noen gikk foran og lokka, andre jaga på. Kalva blei leid oppover. Det hendte at dyra drog til bygda igjen og måtte hentes.

De kjørte først så lenge det var mulig, enten med sleip eller på vogn. Men lenge varte det ikke før de måtte bytte om, og siden brukte de kløyv. Under kløyvssalen la de ei stoppa stripeute som var spent fast til hesten.

Hovedvegen til de fleste setrene gikk fra Ramstad til Ramstadsjøen og Skurvåsen. Fra denne vegen gikk det veg til andre setrer. Fra Ramstad til Skurvåsen kan det være om lag 3 kilometer. Med kløyvhest kunne de vel gjøre denne reisa på en times tid. Men slo buskapen seg vrang, tok det nok lenger tid å komme fram.

Setra skulle til vanlig ligge høgt av hensyn til ulv og bjønn. Hensynet til setervollen og beitet var ikke det avgjørende. Men her i Rælingen har vi setrer som ligger både lavt og bortgjemt. En kan nemne setra til Nordgarn Fjerdingby, i seinere tid kalt Ihlesetra. Men det vanlige var nok at setervangen skulle ligge høgt med oversikt over omgivelsene. Gode vann-

forhold var også bestemmende for valg av seterplass. Setrene kunne til dels ligge nær ved bekk eller kjenn, men også et stykke fra.

Etter lov eller sedvane hadde en setereier rett til å ha så mange dyr på setra som det en kunne vinterfø på garden. Det var vanlig omkring 1650 og før at gjeterne skulle passe på å gjete i den skauen som garden hadde. Hvis ikke måtte en skaffe seg rett ved avtale andre steder. Tingbøkene fra denne tida i andre bygder på Romerike forteller om tvister om beiteetten.

Seterjentene og lønna deres.

Her i Rælingen er det vanlig å si seterjente om dem som stelte på setra. Andre steder sier de også seterbudeie. Seterkulle er også hørt.

I gammal tid var det reint ut farlig å ligge på setra. Bjønn og gråbein var vanlig i gamledar.

I 1733 blei det fastsatt skuddpenger for bjønn og ulv. Da minka det jamt. Vel 100 år etter den tida tok det til å bli lite av begge slaga. For åra 1846—1850 blei det i Akershus amt betalt premie for i alt 6 bjønner, i tiåret 1850—1860 også for 6, men i tida 1860—1870 bare for 2. I 1880 utbetales skuddpenger for den siste.

Fra 1850 til 1860 blei de fleste setrene lagt ned i Rælingen. En må vel tru at det da var slutt med bjønn her og at det også var blitt mindre ulv.

Det er tenkelig at en i ulv- og bjønnetida måtte ha en vaksen gjeter med til seters. De hadde nok da våpen med også. Handfaste kvinnfolk måtte nok også til. Seinere var det vanlig at en leide et vaksent kvinnfolk til seterjente, og ved siden av seg hadde hun ei yngre jente. Døtrene på garden var også seterjenter.

Seterjentene festa seg gjerne for 12 veker. Lå de lenger, fikk de ekstrabetaling.

Vanlig betaling var 3 mark (kr. 2,40) for kua i setermånedene, som en har hørt før var på 12 veker. Dessuten skulle de ha et par solide skor og en gjeterstakk (skjørt).

I den siste tida blei nok lønna høgre. Det er nemnt fra

6 til 12 kroner pr. 60 kroner for som

Det kunne også var leiekjyr, kårkj blei satt etter over

Det var aldri med i marka og e

Det var et yre gangen. Og når hørtes kuraut og og lokk av seterj innimellom.

Om lørdagskv Da blei det trakt reilender hørtes p

Somme var d av de andre sete knytta på seterv

Husbondsfolke sommeren. Da g

Til hver lørdag på gulvet og la blei sandskurt, sa

Jonsokkveld gammal skikk og de som kom varte nok det m

På denne må Det gikk ut over

Chr. Jensøn saa længe at bo

Det er intet for mye traktem trengte de skilli var jo den vesen jo trakteres. Det ikke være mind i hvert fall med

Det gikk my

trene
så et
na så
orden.
e på
e en
enne
eite-
som
ter-
onn
Da
bli
hus
gså
tes
en.
det
en.
så.
ig
av
så
er,
n,
ha
a

6 til 12 kroner pr. dyr. Eller det blei vanlig lønn. Det er nemnt 60 kroner for sommeren.

Det kunne også være flere stell på ei og samme seter. Det var leiekjyr, kårkjyr og husmannskjyr. Betalinga for disse dyra blei satt etter overenskomst med eieren av setra eller seterjenta.

Det var aldri mindre enn to om stellet på setra. Ei fulgte med i marka og ei stelte på setra, hadde stellet som det het.

Det var et yrende liv av ku og kalv og sau i skauen den gangen. Og når de samla seg på setervangen om kvelden, da hørtes kuraut og brek av sau blanda med fuglelåt og gaukegal og lokk av seterjenter, kan hende med en og annen lurtone innimellom.

Om lørdagskveldene kom ungdommen fra bygda på besøk. Da blei det traktemang og felelåt, og trin av gammal ril og reilender hørtes på setervangen i den lyse sommernatta.

Somme var der også på friing enten til gardjenta eller en av de andre seterjentene. Mange bånd for livsdagen er nok knytta på setervangen.

Husbondsfolket kom også på besøk en og annen gang utover sommeren. Da gjaldt det å ha alt hvitskurt og pynta.

Til hver lørdag blei det pynta opp. Hakka bruse blei strødd på gulvet og lauvkvister blei satt rundt omkring. Tregulva blei sandskurt, så de kunne være hvite til helga.

Jonsokkvelden var det særlig stas med. Da blei det etter gammal skikk og sed satt opp lauvbusker utofor inngangen, og de som kom blei traktert med rømmegraut. Den festen varte nok det meste av jonsokdagen med.

På denne måten kunne det nok bli vel mye besøk på setrene. Det gikk ut over avdråtten når det blei jamt med traktemang.

Chr. Jensøn skriver omkring 1640 at «drenge oc tøser stølede saa länge at bondens part aff smør oc ost bleff det ringeste».

Det er intet å si på at husbandsfolket mislikte at det blei for mye traktemang på setrene. Tidene var harde, og bonden trengte de skillingene han kunne snu av seteravdråtten. Det var jo den vesentligste inntekta hans i sommertida. Alle skulle jo trakteres. Det var den gamle skikken, og den eine ville ikke være mindre gjestfri enn den andre. De skulle trakteres, i hvert fall med mjølk, men også med rømme eller rømmegraut.

Det gikk mye ved på ei seter. Primkoking tar lang tid, og

veden måtte være god og tørr. Det var noe som seterjentene var nøyde på.

Det var husmennene på garden som var oppe og hugg veden. Denne hugginga kunne være i vekesvis. Veden blei lagt i hauger utafor setra eller på et berg. For der holdt den seg mest tørr. Det var tekke over en del av veden.

Husmennene var også de som vølte på ting som måtte gjøres i stand på hus og redskap. Det var også dem som til vanlig bygde setrene.

Det var vanlig andre steder på Østlandet at den første søndagen etter heimkomsten fra setra skulle seterjentene til kjørka. De hadde krav på skyss eller ridehest (Elverum). Det er nok tenkelig at denne skikken blei brukt i Rælingen også.

Setervangene i Rælingen var ikke slike at det kunne høstes før på dem til heimkjøring på vinterføret. Men somme har vel kanskje brukt å lauve. Det blei da kjørt heim når snøen kom.

Setrene og hvordan de lå til.

I gamedaar var det ikke mye tømmertrafikk i skauen. Det de hugde blei vel tatt nærest bygda. Langt innover fikk så tømmerskauen stå i fred i det lengste. Slik var det i hvert fall til for 100 år siden.

Men hvordan kunne da de mange setrene innover skauen få skikkelig hamn? En kan undres på det. Svaret må bli at de ryddet opp i skauen og brente den der det var nødvendig for å få god hamn til buskapen. En skal ha sett merker etter slik brent skau somme steder.

På den måten blei det godt beite omkring setrene. Ellers var det jo mange myrer og moser, der det vokste lite skau, og der var det som oftest godt gras.

Vi skal nå ta for oss hver seter for seg og se litt på hvordan de lå til og nemne de muligheter hver seter har hatt.

Narvestad.

Gards nr. 77.

Narvestadsetra lå høgt oppe i Seteråsen med vidt utsyn omkring. Seterhusa lå rett vestafor Gjeddevannet på ostsida av åsen, omkring 15 meter fra toppen. Vannet strekker seg på begge sider av denne

åsen. Setra lå i skauen denne og omkring 2 kilometer fra myrene og i åsa omkring 1850—60-åra.

Bysetra lå i østafor Aborvannet 100 meter i sørvestlig retning. Det var gode beiter og bra

Tomtersetra lå i Murtkjenn og nordafor. Setra lå omkring 100 meter fra vannet, omkring 3 ½ kilometer fra havet. Det var gode beiter og bra

Uller skal eng

Nordbysetra lå i sørvest for garden. Det var godt land 40 meter fra garden og godt land fra havet. Husa lå i hamn i åser og drøyt 1868, og husa blei lagt ned

Denne setra lå i sørvest for garden. Det var godt land 40 meter fra garden og godt land fra havet. Husa lå i hamn på myrene og blei lagt ned

Søstua Grini lå i sørvest for garden. Den lå i skauen og omkring 2 kilometer fra havet.

åsen. Setra lå i skauen til garden omkring 3 ½ kilometer sør sørvest for denne og omkring 220 til 250 meter over havet. Det var godt beite på myrene og i åsa omkring og vann i bekker og kjenn. Setra blei lagt ned i 1850—60-åra.

By.

Gards nr. 79.

Bysetra lå i skauen som hører til garden et par hundre meter østafor Aborvannet. Avstanden fra garden til setra var omkring 2,7 kilometer i sørvestlig retning og høgda 230 meter over havet. Setra hadde gode beiter og bra vannforhold. Den blei lagt ned i 1850—60-åra.

Tomter.

Gards nr. 81.

Tomtersetra lå i Nordbyskauen på nordsida av Grinikollen mellom Murtkjenn og nordenden av Grinderen på innsida av Setertangene. Setra lå omkring 15 meter over Grinderen og i en avstand fra garden på omkring 3 ½ kilometer i sørvestlig retning og 200 til 250 meter over havet. Det var gode beiter i liene og på myrene omkring og vann i et bekkefar tett ved. Setra blei lagt ned i 1850—60-åra.

Uller skal engang ha hatt seter sammen med Tomter.

Nordby.

Gards nr. 82.

Nordbysetra lå nordøst for Grinderen inst i Svartkjennåsen. Den lå i sørvest for garden og på vestgrensa av Nesskauen omkring 4 kilometer fra garden og fra 200 til 250 meter over havet. Setra hadde god hamn i åser og dråger og vann fra bekk nær setra. Den blei lagt ned i 1868, og husa blei revet i 1870.

Nes.

Gards nr. 83.

Denne setra, som kaltes Nessetra, lå i Nesskauen. Den lå omkring 40 meter like vestafor Murtkjenn (Nes seterkjenn) og omkring 5 kilometer fra garden i sørvestlig retning fra denne og 230 til 250 meter over havet. Husa lå i 6—10 meters høgda over kjennet. Setra hadde god hamn på myrene ved Murtkjenn og i skauen der og vann i kjennet. Den blei lagt ned i 1856.

Grini.

Gards nr. 84.

Søstua Grini hadde seter på nordsida av Tjuvstuåsen ved foten av åsen. Den lå i skauen til Nordstua Grini. Avstanden fra garden var omkring 2 kilometer, og setra lå sørvest for garden 220—260 meter over

havet. Det var god hamn i lier og på myrer og vann fra bekk ved setra. Også denne setra blei lagt ned i 1850—60-åra. Vangmyra tett ved har namn etter setervangen.

Grini.

Gards nr. 85.

Nordstua Grini hadde seter i egen skau oppe i Langkjennhogda på nordvestre sida av Langkjennet. Setra låg omkring $3\frac{1}{2}$ kilometer fra garden i sørvestlig retning fra denne, og 220—260 meter over havet. Setra hadde god hamn på Langkjennmyra og i åsa omkring og vann fra kjennet. Den blei lagt ned i 1850—60-åra.

Jaer.

Gards nr. 86.

Jaersetra lå ved Langmyråsen i skauen til Søgarn Tveiter. (Wengskauen.) Den lå 50 meter opp for nordneden av Langmyra (Tveiterlangmyrene) 1 kilometer sørøst for Fiskelausen. Setra lå omkring 3 kilometer sørvest for garden og 250 til 280 meter over havet. Godt beite på myrene og ellers i skauen. Vann hadde setra på Langmyra. Den blei lagt ned i 1850—60-åra. Seterhuset blei flyttet til Jaer.

Tveiter.

Gards nr. 87.

Søgarn Tveiter hadde seter i skauen sin ved Oppkjenn, omkring 50 meter i østlig retning opp for kjennet og 10 meter hogere enn dette. Setra lå omkring 4,5 kilometer sørvest for garden og omlag 240 meter over havet. Den hadde godt vann i kjennet og godt beite i skauen omkring. Setra blei lagt ned i 1850—60-åra.

Nordgarn Tveiter skal ikke ha hatt egen seter, men fra 1836 hadde garden seter sammen med Jaer.

Tveiterhagen hadde seter ved den nordvestre enden av Fellemyra. Setra skal ha hett Trøllsetervangen.

Ramstad.

Gards nr. 89.

Ramstadsetra lå i Ramstadskauen inne i Barlindåsen nordvest for Minkefitta. Setra lå i kanten av åsen i delet mellom denne åsen og kjennet. Avstanden fra garden til setra var omkring 4 kilometer med ei hogde over havet omlag 250 meter. Det var hamn til setra i åsa omkring, og vann var det i bekken som renner ned i Minkefitta. Den blei lagt ned i 1860.

Setra lå i Skole
Den lå i Vestegård
denne setra i hop. S
for denne, 250 til 30
og i skauen ellers, og
stadsjøen. Den blei

Hektnersetra lå
for Ramstadsjøen.
for denne. Høgda o
rene mot Seterkjenn
kommer fra Ramsta

Årnesseltra lå
Høgåsen. Avstande
og høgda over have
og særlig innover
brønn på Setervang
lagt ned i 1860.

Skovholtsetra
myra mellom denn
3 kilometer fra ga
meter. Det var go
lå i nærheten av Sk
Den blei lagt ned

Nordgarn Fje
slottet på sørøstsidi
at brukseier Ihlen
Det var ingen set
til bruk for skogsdi
og setra lå sørvest

Vestegården.

Gards nr. 94.

Setra lå i Skolemesteråsen 40 til 50 meter opp for Djupdalsmyra. Den lå i Vestegårdsskauen. Vestegården og Østegården skal ha hatt denne setra i hop. Setra lå omkring 4 $\frac{1}{2}$ kilometer fra garden og i vest for denne, 250 til 300 meter over havet. Det var godt beite på myrene og i skauen ellers, og vann hadde setra i bekken som kommer fra Ramstadsjøen. Den blei lagt ned i 1850—60-åra.

Hektner.

Gards nr. 92.

Hektnersetra lå i Ramstadskauen på sørsvaen sørvest for Ramstadsjøen. Den lå i 3 kilometers avstand fra garden og sørvest for denne. Høgda over havet 250 meter. Setra hadde god hamn på myrene mot Seterkjenna og i skauen ellers. Vann hadde den i bekken som kommer fra Ramstadsjøen. Setra blei lagt ned i 1850-60-åra.

Årnes.

Gards nr. 93.

Årnissetra lå i skauen til garden i den nordre sida av Hektner-Høgåsen. Avstanden fra garden var 3 $\frac{1}{2}$ kilometer i nordvestlig retning, og høgda over havet 250 til 300 meter. Setra hadde godt beite i skauen og særlig innover Årnes-Breimåsan og Holt-Langmyrene. Det var brønn på Setervangen som det ennå syner seg tomt etter. Setra blei lagt ned i 1860.

Skovholt.

Gards nr. 94.

Skovholtsetra lå i Ramstadskauen ved østkanten av Skovholtmyra mellom denne myra og Brudalen (Helvetesdalen). Setra lå vel 3 kilometer fra garden og vest for denne. Høgde over havet 250 til 300 meter. Det var god hamn på Skovholtmyrene og i skauen ellers. Setra lå i nærheten av Skurvåskjenn, og flere småbekker gikk forbi setervangen. Den blei lagt ned i 1862.

Fjerdingby.

Gards nr. 99.

Nordgarn Fjerdingby hadde seter i skauen sin nord for Ramstadslottet på sørøstsida av Bjønnåsen. Den het Fjerdingbysetra, men etter at brukseier Ihlen hadde kjøpt denne skauen blei stedet kalt Ihlensetra. Det var ingen seter der da men ei skogshytte som brukseieren bygde til bruk for skogsdrifta. Avstanden fra garden var omkring 3 kilometer, og setra lå sørvest for garden og 230 til 250 meter over havet. Den lå

lunt til ved østre enden av Blåkjenmymrene. Det var bra hamn her og i liene omkring. Fra Marikollen og Bjønnåsen kommer en bekk forbi setra. Her var det godt vann. I 1850—60-åra blei setra lagt ned.

Søgarn Fjerdingsby har også hatt seter. Den lå i nordenden av Breimåsåen. I nærheten der denne setra har ligget kalles en ås for Seteråsen. Setra lå sør for garden i en avstand av 2 kilometer, omkring 250 meter over havet. Det var godt beite i skauen og på Breimåsåen. Vann var det i en bekk i nærheten. Denne setra blei lagt ned samtidig som de andre i 1850—60-åra.

Åmot.

Gards nr. 102.

Ner-Åmot hadde seter i skauen sin i lia øst for Åmotdammen. Denne lia er kalt Damlia. Namnet på setra var egentlig Åmotsetra, men den gikk i seinere tid under namn av Valdressesetra. Dette namnet skal være etter en valdris som engang var eier av garden. Setervangen ligger 150—200 meter opp for Åmotdammen eller Sagendammen som er det gamle namnet, oppkalt etter den oppgangssaga som lå i vassdraget her. Den myra som setra ligger ved kalles Valdressesetermyra. Her var det også setra tok vannet sitt. Avstanden fra garden til setra var omkring 3 kilometer i sørvestlig retning med en høgde over havet på 250 til 300 meter. Setra hadde gode beiteforhold i skauen omkring og best kan hende i Mariåsen og på Knøllsmåsåen neafor Bjønnåsen. Den blei lagt ned i 1850—60-åra.

Strøm.

Gards nr. 106.

Store Strøm, som nå kalles Østre og Vestre Strøm, var én gard til 1798. Da blei garden delt i to. Før 1798 var Torgenholtet, som også hørte til Store Strøm, blitt sjølstendig gard.

Det lever ingen nå som kan si om denne garden har hatt seter. Og heller ikke har noen hørt gamle folk fortelle noe om det.

På Vestre Strøm er det ei slette som heter Setersletta. Det er eieren av Østre Strøm, Per Oppegaard (1872—1954) som eier denne sletta og skauen til Vestre Strøm nå. Han har fortalt at Westye Egeberg da han eide Vestre Strøm, bygde et sommerhus på sletta, men han trodde ikke det hadde vært noen seter der.

Store Strøm var en av de største garda i bygda før den blei delt. Hamnehager må det ha vært lite av på garden, og smått med strandbeite var det også. Derimot var det stor skau til garden med godt beite innover Stormyra og mot Sandbekken.

Det er derfor tenkelig at garden har hatt seter i gammal tid. Det ligger da nær å tenke på Setersletta som setervangen og at namnet seter seinere er blitt hengende ved dette stedet. Setersletta ligger godt til for et seteranlegg. Den ligger høgt med vakker utsikt, har gode vannforhold i en bekk i nærheten og temmelig bra beite innover skauen.

Torgenholtet, s
seter. Tørje er som
ha forbindelse med
ha vært tørj i betyo

Setersletta ligg
og omkring 150 me

De garda som
er 10 garder som
sammen med an
De har også delv

De 10 garda
Holt, Bjørnholt,

Den største a
denne store gard

Noen av de r
og langt fra skau
kanten. Her var
om morgenens, b
til fjøset, blei my

To av Lund
Nyland hadde so
det slutt med i :

Det er flere
setrene. De gje

Narvestad:
Søstua Grini
hauen.

Nordstua Gr
Nordstua Ne
Ramstadska
Borrebekksk

Torgenholtet, som i daglig tale er kalt Tørje, kan også ha vært seter. Tørje er som før nemnt seternamn andre steder. Namnet kan ha forbindelse med tørj, kutørj, samlingsplass for fe. Men det kan også ha vært tørj i betydning av markedspllass.

Setersletta ligger omkring 1 kilometer fra garden sør for denne og omkring 150 meter over havet.

Seterlause garder.

De garda som ikke er nemnt her har ikke hatt seter. Det er 10 garder som ikke har hatt seterbruk sjøl og heller ikke sammen med andre. Disse garda har da hatt heimehamn. De har også delvis hamna i skauen.

De 10 garda er Longelstad, Teien, Stötterud, Smestad, Holt, Bjørnholt, Sundet, Øvre Åmot, Rud og Lille Strøm.

Den største av disse garda er Holt, og det er underlig at denne store garden ikke har hatt seter.

Sommerfjøs.

Noen av de mindre brukene, særlig de som lå nede ved elva og langt fra skauen, hadde sommerfjøs. Disse lå tett ved skaukanten. Her var kuene om sommeren. Etter at de var mjølka om morgenens, blei de sloppet til skogs, og om kvelden kom de til fjøset, blei mjølka og bindt inne for natta.

To av Lund-bruka hadde sommerfjøs ved Madserud, og Nyland hadde sommerfjøs på Åmottaje. Disse sommerfjøsa blei det slutt med i 1930-åra, og fjøsa er nå revet ned.

Seternamn.

Det er flere steder i Rælingsskaua som har namn etter setrene. De gjengis her under hver gard.

Narvestad: Seteråsen.

Søstua Grini: Seteråsen, Setermyra, Vivangen og Vivangshauen.

Nordstua Grini: Setermyra.

Nordstua Nes: Gammelsetermyra og Vangmyra.

Ramstadskauen,

Borrebekkskauen og

Losbyksuaen: De 3 Seterkjenna.

(Borrebekkskauen har før hørt til Nordgarn og Nersögarn
Tveiter og Losbyskauen til Vestegården.)

Søgarn Tveiter: Trøllvangen.

Nordgarn Fjerdingby: Seterliene, (Ihleseterliene) og Ihle-
seterbekken.

Søgarn Fjerdingby: Seteråsen.

Ner-Åmot: Valdressetermyra.

Store Strøm: Setersletta.

Seterjenter i Rælingen.

Det lever ingen nå som har vært med og stelt på setrene.
Den siste som var med døde i 1936. Men det er flere av dem
som nå er døde som har fortalt om at de har vært seterjenter.

Anne Marie Hansdatter Tomterløkka (1826—1913) har fortalt at hun var seterjente på Nordbysetra. Hun og to jentonger i 10-årsalderen greidde stellet. De var ikke redd andre enn hesta, fortalte hun. Men når de slo i steikepanna, løp de sin veg. Hun må ha vært den siste seterjenta i Rælingen. Nordbysetra blei lagt ned i 1868 som den siste av setrene, og da var hun seterjente der. Hun blei gift med Erik Amundsen Haugen (1820—1869). De blei husmannsfolk på Sletta under Nordby. Karlstadslekta stammer fra dem. Hun var også seterjente på Nessetra ei tid.

Anne Marie Thoresdatter Stötterud (1839—1918) var også med som seterjente på Nessetra. Hun skal ha vært den siste seterjenta der. Denne setra blei lagt ned i 1856. Det var mye stor aure (ørret) i Aurekjenn der Nessetra lå, fortalte Johan Johnsen Vestby (1831—1914). Han gikk ofte på friertur til Nessetra og fiska samtidig. Han og Marie blei da også et par. De var i mange år plassfolk under Vestby av Nes. Han var opprinnelig fra Fet. Johan Vestby var litt av en humorist. Det er han dette ordtaket er fra:

Det er ingen som er
mjukere enn je,
Når je bøyer meg,
knaker det i hår en le.

Marie Vestby
dager. Det er 1
røverne i Tjuvst
over i sin bok.

Thea Hansd
ei tid. Hun var
Thea Tømte. T
Østegården. Hu

Kristine Ped
på Skovholsetr
gift med Engeb
lagt ned samm
hennes død sto
riksposten for 1

Johan og Marie Vestby utenfor Holen.

Marie Vestby kunne fortelle mye fra Rælingen i gamle dager. Det er hun som har fortalt forfatteren Per Mork om røverne i Tjuvstuåsen som han har bygd sin fortelling «Svarten» over i sin bok «Fjordkrabber og skogsfant».

Thea Hansdatter Ensrud var også seterjente på Nessetra ei tid. Hun var datter på Nes og er best kjent under namnet Thea Tømte. Tømte var en nedlagt gard under Hektner, nå Østegården. Hun var født omkring 1840.

Kristine Pedersdatter Skovholt (1837—1936) var seterjente på Skovholtsetra. Hun var datter på garden og blei i 1862 gift med Engebret Andersen Tveter (1823—1881). Setra blei lagt ned samme året. Hun blei nesten 99 år gammal. Ved hennes død sto dette minnediktet med portrett i bladet *Romeriksposten* for 17. mars 1936:

Kristine Tveter er død.

Og ikke et tre i skogen
suser så gammel en sang
som den hun bar fra sin unge vår
om kulokk og setervang.
Og ingen i bygden kan minnes
så gammel og sær en klang.

Den sang er en gammel vise
om det hun engang fikk se
av hulder og bjønn og sulten skrubb
som tasset om tun og kve.
Og ingen i bygden kan synge
så gammel en sang som det.

Og ikke en mor kan sulle
en vise i kovekrå
som den hun sullet i hundre år
og fjerne ætter skal nå.
Nei, ingen i bygden kan toner
så være og veke så.

Det liv blir vår egen saga
som suser om gård og tun.
Vi hører en sang fra seterkve,
og sangen den synger hun,
så alle i bygden må stanse
og undres i denne stund.

For ikke et tre i skogen
suser så gammel en sang
som den hun bar fra sin unge vår
og siden en livsdag lang.
Og blev hun stille, vi står påny
og lytter: Det var engang.

Asbjørn Dørumsgard.

Kristine Pedersdatter Skovholt,
(Kristine Tveten).

Til hjelp på setra hadde hun Bolette Pedersdatter fra Sørum (1833—1924). Hun blei gift med Anders Henriksen Hektner som var født i 1822. De bodde i Bekken under Holt.

«Stubb-Anne» eller «Skjegga» kalte de ei som var seterjente før Kristine Tveten. Hun var ørende lita, derav namnet. Hun het egentlig Anne Nygård og var født på plassen Seselrud under Vestegården. Hun døde omkring 1880.

Gunhild Olsdatter Tangerud

(1803—1891) var ei tid. Hun var med Kristoffer (1793—1873). Ha av Søstua Nes, plassen Tangerupby. Gunhild han gang så huldra setra. Deres d gift med Anton

Marie Amund (1808—1899) var til Søgarn Tveit setra blei lagt i seterjente på Tveten (1790—)

Kona hans gil Maren Bård på Jaersetra og at hun så bjønn Hun var datt Tomter (1819— fortelles om M vegen til Oslo

I 1854 ble strekningen O

Det var i

I andre bygde

Etter at H hvert slutt m

Før den t bøndene. Gar enn vanlig, og

Da trelast vokste opp la

(1803—1891) var også seterjente der ei tid. Hun var fra Fet og blei gift med Kristoffer Kristoffersen Nes (1793—1873). Han var ei tid bruker av Søstua Nes, men overtok siden plassen Tangerud under Fjerdingby. Gunhild har fortalt at hun engang så huldra sitte i koven på setra. Deres datter Johanne var gift med Anton Jensen Grina.

Marie Amundsdatter Støtterud (1808—1899) var seterjente på setra til Søgarn Tveiter. Etter at denne setra blei lagt ned, var hun ei tid seterjente på Jaersetra. Hun var gift med Hans Akselsen Tveter (1790—1868). Han var en kjent bygdespellemann. Kona hans gikk derfor under namn av Spellmanns-Marja.

Maren Bårdsdatter Tveter (1818—1900) var også seterjente på Jaersetra og på setra til Søgarn Tveiter. Hun har fortalt at hun så bjønn innved Holoa i Jaerskauen. Det var i 1840-åra. Hun var datter på Tveiter og blei gift med Johannes Olsen Tomter (1819—1893), og de blei eiere av Søgarn Tveiter. Det fortelles om Maren Tveter at hun bar mjølk den 3 mil lange vegen til Oslo og at hun bar to 12 liters treflasker.

Anne Marie Sletta.

Setrene legges ned.

I 1854 blei den første jernbanen åpna i Norge. Det var strekningen Oslo—Hamar.

Det var i 1850—60-åra setrene blei lagt ned i Rælingen. I andre bygder på Romerike nemner en åra 1868—69.

Etter at Hovedjernbanen var tatt i bruk, blei det etter hvert slutt med trelastkjøringa til Oslo.

Før den tida var plankekjøringa den største inntekta til bøndene. Gardsdrifta blei da forsømt. Garda holdt flere hester enn vanlig, og det gikk også ut over fjøsdrifta.

Da trelasta nå blei sendt med jernbanen og større sagbruk vokste opp langs denne, f. eks. i Lillestrøm, måtte bøndene

legge drifta om til større produksjon av mjølk og kjøtt. Fjøsa blei nå drevet bedre, og da mjølkesalget til byen tok seg mer og mer opp, blei setrene etter hvert lagt ned.

Noen tok til å sende mjølka med jernbanen, og de som bodde så nær byen som opptil 3—4 mil danna kjørelag og kjørte sjøl. Det var vanlig at 2 og 3 garder slo seg sammen og kjørte annen hver eller tredje hver gang. På den måten sparte de både hestehjelp og karfolkhjelp. Det var forresten ofte at bykjøringa blei gjort av døtrene eller andre kvinnfolk på garden.

Det viste seg snart at den nye driftsmåten lønte seg bedre enn seterdriften. Men enkelte holdt på setrene noe lenger. Den siste setra i Rælingen blei som før nemnt lagt ned i 1868. Ei tid framover brukte enkelte setrene til ungfe, okser og sauер og de kuene som sto borte.

Det var skomma mjølk og fløte bøndene solgte. De hadde store blikkspann, vanlig på 50—60 liter til mjølka. Disse spanna var lagd slik at fløtespanna kunne settes ned i dem. Fløtespanna var da gjerne på 5—6 liter.

Etter at setrene var lagt ned, fikk de fleste seg hamn heime. De rydda opp i hamnehager, og om høsten gikk dyra på håen.

Fra 1875 til 1890 gikk folketallet i Rælingen ned fra 1153 til 981, det vil si med 172. Dette skyldtes først og fremst utvandringa til Amerika men også industriens sterke vekst med stadig mer og mer flukt fra landsbygda og jordbruks-

Ved disse tider gikk en også bort fra naturalhusholdning til pengehusholdning. Det gjorde også at penger måtte skaffes enten ved sterkere drift i jordbruks- eller ved lønnet arbeide i industrien.

På denne måten blei det også altfor lite arbeidshjelp i jordbruks-.

Med bare leid hjelp ville seterbruks ikke lønne seg. En større gardbruker i ei av Østlandsbygdene regna i 1860-åra ut, at budeia skulle ha smøret, gjeteren osten og vedhoggeren myssmøret. Det blei da lite att til setereieren.

Beitene omkring setervangene vokste også til med skau.

Nei, det var for alltid slutt med setrer og seterstell i Rælingen.

Om 100 år er allting glemt. Ja, så sier et gammalt ord. Men dette kan ikke gjelde setrene. For folk i bygda liker å

tale om setervang.
Det er så vakker
etter.

Det
når
Der
det

Seterhusa sto
av dem blei kan
annet bruk. And
setra blei revet
lenger. Gustav E
der sto den tida
Sletta.

Petter Engeb
til Søgarn Tveite
De blei da bruk
av disse husa s
Løkka blei kon
Tomterservang

Etter at set
1880, lot eirne
opp ei ny seter
og struss for de
regel som sa at
ville ingen være
som vedhus ved

Der setra til
opp ei skøghyt
kalt Ihlesetra.
gikk alt til ved

Eieren av Bj
Johan Christian
Nodgarn Fjerd
gjerde inn for
(1823—1892), i
nemlig uvenner
tømmer, tømm

tale om setervangene. Der og der har den og den setra ligget. Det er så vakkert på den setervangen. Slik kan folk si 100 år etter.

Det er så vakkert på Årnesvangen,
når maigraset grønnes om tufta,
Der leiker seg fugel i snat og snær,
det suser av vår i lufta.

Seterhusa sto noen år etter at seterlivet var slutt. En del av dem blei kanskje revet og satt opp ved garden til et eller annet bruk. Andre blei brukt til tømmerkoier. Husa på Nordby-setra blei revet i 1870. På Tomtersetra sto nok husa 10 år lenger. Gustav Eriksen Engen (1862—1950) kunne mins at husa der sto den tida han var ung. Mor hans var seterjenta Marie Sletta.

Petter Engebretsen Tveter kan mins han var inne i setra til Søgarn Tveiter så sent som i 1872. Husa sto enda i 1874. De blei da brukt til tømmerkoie. Det skal ha stått igjen litt av disse husa så seint som i 1907. Det året Lina Olsdatter Løkka blei konfirmert vokste det pinseliljer og reinfann på Tomtersetervangen. Hun blei født 1869.

Etter at setrene var revet, det kunne vel være omkring 1880, lot eierne av Nordby bruk, Thurmann og Radich, føre opp ei ny seter ved Nordbysjøen. Setra blei bygd med 36 båser og struss for de 17 husmennene ved bruket. Men det var en regel som sa at det var forbudt å bruke ild i støresset, og så ville ingen være der. Setra blei ganske snart revet og ført opp som vedhus ved sagbruket.

Der setra til Nodgarn Fjerdingby lå lot brukseier Ihlen føre opp ei skogshytte og stall til skaudrifta. Dette stedet blei da kalt Ihlesetra. Dessverre fikk ikke husa stå i fred, og til slutt gikk alt til ved på ningen.

Eieren av Bjørnholt, Carl Fredrik Pind, en sønn av lensmann Johan Christian Pind (1797—1863) lot i 1862 skauen sin av Nodgarn Fjerdingby, som den dag i dag kalles Pindskauen, gjerde inn for at eieren av Ner-Åmot, Jens Olsen Aamodt (1823—1892), ikke skulle kunne hamne i skauen hans. De var nemlig uvenner. Til gjerde blei brukt trær helt opp til bartings-tømmer, tømmer som en skar $2\frac{1}{2}$ toms planker av.

Men i 1860-åra var det altså for alvor slutt med seterstell og seterliv i Rælingen og bygdene her omkring.

Det er høst. Lauvet tar til å gulne. Alt blir så stilt, så stilt. Beitene er gnaget av. Så kommer folk med kløyvhestar opp fra bygda. Det som er igjen av avdråtten og alt husgerådet kløyves på hesteryggen, og bølingen drives heimover. Lås settes for døra. En epoke, setrenes og setervangenes tid er forbi.

Lokking og hauking og toner av lur skal ikke høres mer. Heller ikke glad latter og tråkk av unge føtter til felelåt på vangene. Buferdshøgtid og seterbesøk skal ikke være mer.

Men går en innover skauen, kan en ennå treffé på åpne plasser med grønne grasflekker og trær her og der. Somme steder ligger det litt gråstein, og enkelte steder kan det vel også syne seg rester av en gammal mur. — Det er de gamle setervangene.

En setter seg ned på en stein eller en stubbe med vemod i sinnet. Det er stilt her nå mot det engang har vært. Men ennå synger talatrost i liene i vårkilden, og gjøken blander også sin røst i orkesteret.

Men det tar til å legge seg et slør av glemsel over de gamle setervanga. De gror att med skau og blir vanskeligere å finne for den som ikke er godt kjent. Bare den vandreren som vet om stedene kan kjenne et pust av gammalt seterliv, når han på sin ferd tar seg en hvil på et av disse idylliske oasene djupt inne i Rælingsskauen.

Litteratur og andre kilder:

Kristian Østberg: Seterbruket i Norge.

Olav T. Beito: Norske seternamn.

Johan Garders opptegnelser om setrene på Romerike i Institutet for sammenlignende kulturforskning.

Thorer Skovholts opptegnelser om setrene i Rælingen i samme institut.

T E I G S K

Det hersker i
— ja langt mer
fellesskap er slåt
synes lite kjent
stand, og det at
men gir den till
å foreta en fast
skifte bare for slåt
Imellom er det
dele avlinga på
loddeier.

Rælingsøya,
garden Årnes, e
vegicum heter d
også kaller den

Et godt sty
strekning som
er det sameie f
Det er tre avde

Øyeren send
kalles Spellev
teigene. De fl

¹ Dette er sk
sitt jordstykke.